

En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu

Burak Bilgehan ÖZPEK*

Özet

11 Eylül saldırılarının üzerinden on yıl geçmesine rağmen etkileri halen devam etmektedir. Saldırıları kuramsal olarak açıklamak ise saldırıların muhatabı A.B.D yönetiminin politikalarını belirlemesine yardımcı olmuştur. Bu politikalardan en fazla etkilenen bölge ise Ortadoğu'dur. Hem A.B.D'nin demokratikleştirme gündemi hem de teröre karşı yürüttüğü savaş, 11 Eylül sonrası dönemde Ortadoğu'yu uluslararası politikanın gündeminde en üst sıralara taşımıştır. Ne var ki, bu politik gündem ulus aşırı Kürt ulusçuluğunun yükselmesi, İran'ın Şiiilik vasıtasıyla etki alanını genişletmesi, Suriye'nin iç ve dış politika gündeminin değişmesi, İsrail-Filistin sorununun çözümsüzlüğe sürüklenmesi ve İslami radikalizmin güçlenmesi gibi sorunlarla doludur.

Anahtar Kelimeler: 9/11 Terörist Saldırıları, Uluslararası İlişkiler Teorileri, Bush Doktrini, Ortadoğu.

The Longest Decade: The Middle East After 9/11

Abstract

After a decade, the repercussions of the September 11 attacks still continue. The theoretical explanations of these attacks helped the U.S administration to develop policies, which mostly affected the Middle East. In post 9/11 period, the Middle East came into focus of the international politics since the U.S democratization agenda and war against terrorism. Nevertheless, this period is characterized by the problems such as the rise of transnational Kurdish nationalism, enlargement of Iran's sphere of influence through Shiism, changing domestic and foreign policy agenda of Syria, Israel-Palestine stalemate and escalation of radical Islam.

Keywords: 9/11 Terrorist Attacks, International Relations Theories, Bush Doctrine, Middle East.

* Yrd. Doç. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

أطول عشرة أعوام : الشرق الأوسط بعد ١١ ايلول/ سبتمبر

بوراق بيلكاهان اوزبك

خلاصة :

بالرغم من مرور عشرة اعوام على هجمات ١١ ايلول/ سبتمبر، فان تأثيراتها لا تزال مستمرة دون انقطاع. ان الاعلان عن ان ثمة منظمة كانت وراء تلك الهجمات، ساعد على تحديد سياسات الادارة الامريكية باعتبار ان امريكا كانت هدفا لتلك الهجمات. اما اكثر المناطق التي تأثرت من هذه السياسات فهي منطقة الشرق الأوسط. ان سعي الولايات المتحدة الامريكية لفرض الديمقراطية وكذلك الحرب التي شنتها ضد الارهاب، قد جعلتنا الشرق الاوسط تحتل الصدارة في جدول اعمال السياسة الدولية في الفترة التي تلت احداث ١١ ايلول/ سبتمبر. غير ان جدول الاعمال السياسي هذا حافل بمشاكل عديدة اخرى مثل تعاضم فكرة القومية الكردية المتطرفة، وتوسيع ايران لرقعة نفوذها مستخدمة فكرة التشبيح، وتغير جدول اعمال السياسة السورية الداخلية والخارجية، وانجرار المشكلة الاسرائيلية – الفلسطينية نحو عدم الحل، وتعاضم شأن الراديكالية الاسلامية.

الكلمات الدالة: هجمات ١١ ايلول الإرهابية، نظريات العلاقات الدولية، مبدأ بوش، الشرق الأوسط.

Giriş

Üzerinden on yıl geçtikten sonra 11 Eylül'ün etkilerini daha iyi anlayacağımız bir dönem başladı. Geride bıraktığımız on yılı, devletlerarası çatışma, işgal, iç savaş, artan terörist faaliyetler ve istikrarsızlık gibi kelimelerle betimlemek çok da iddialı bir yaklaşım olmayacaktır. Bu kavramların eksiksiz olarak tecrübe edildiği bölge ise Ortadoğu'dur. Zira, Washington yönetimi saldırıların sorumlusu olan El Kaide ve İslami terörizm ile Ortadoğu'nun sorunlu yapısı arasında kuvvetli bir bağ olduğuna inanmış, bu inanç bölgeyi şekillendirmek için üretilen politikaların destek bulmasını da beraberinde getirmiştir. 11 Eylül sonrası süreçte A.B.D Başkanı George W. Bush, Amerikan yönetiminin duruşunu net bir şekilde ortaya koymuş ve yürütülecek mücadelenin sadece savunmadan ibaret olmadığını ve terörü destekleyen ülkelere karşı da Amerikan ulusunun savaşa çağının altını ısrarla çizmiştir.

11 Eylül saldırılarının üzerinden daha bir ay geçmeden Afganistan'daki Taliban yönetimine karşı başlatılan savaş Bush yönetiminin kararlılığı-

nı doğruluyordu. Uluslararası toplumdaki dışlanmış bir ülke olan Taliban Afganistan'ına karşı A.B.D yönetimi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni ve NATO'daki müttefiklerini de ikna etmeyi başarmıştı. Keza, El-Kaide ile Taliban arasındaki yakın ilişkiler açık seçik ortadaydı ve Taliban yönetimi Usame bin Ladin'in Afganistan'da olduğunu doğruluyorlardı. El-Kaide ile Taliban hükümeti arasındaki bağlantının net bir şekilde ortada olması, 11 Eylül'ün yarattığı dramatik acılara karşı uluslararası kamuoyunun gösterdiği anlayış ve Afgan rejimine karşı duyduğu alerji, 7 Ekim günü A.B.D'nin Afganistan'a başlattığı savaşı meşurlaştırır nitelikteydi. 12 Kasım günü Kabil düştü ve Afganistan'da yeni bir dönem başladı. Ne var ki, Afganistan işgalinde elde edilen başarının Bush yönetimini sakinleştirmekten ziyade daha da cesaretlendirdiği kısa sürede anlaşıldı. Teröre karşı savaşın odağı Afganistan olmaktan çıktı ve küresel bir savaşın devam ettiği sıkça vurgulandı.

11 Eylül saldırıları sonrasında ortaya çıkan hâkim söylem, A.B.D'nin karşılaştığı İslami terörizm tehdidinin köklerini Ortadoğu'da görüyordu. Özellikle, Bush yönetiminin 11 Eylül sonrası politikaları üzerinde etkili olmayı başaran yeni muhafazakar (neo-conservative) çevreler, Ortadoğu'nun demokratik olmayan rejimlerinin İslami grupların siyasal sisteme katılmalarını engellediğini ve kendisini siyasal sistem içerisinde ifade edemeyen bu grupların sosyalleşemediğini dolayısıyla aşırılaştığını iddia ettiler. Dolayısıyla, A.B.D'nin terörle mücadelesi Ortadoğu'daki anti-demokratik rejimlerin demokratik değerlerle dönüştürülmesiyle başarı kazanabilirdi. Bu mantıktan hareketle, yeni muhafazakârlar için Ortadoğu'da Irak ile başlayan bir işgal sürecine girmek ve Saddam Hüseyin diktatörlüğünü devirmek bölgede demokratik reformların önünü açabilecek bir hamle olarak görülüyordu. Bu bakış açısı ise, A.B.D'nin 1990'lı yıllarda Ortadoğu bölgesi ile olan ilişkilerinde sınırlı tuttuğu demokratikleşme gündeminin güçlenmesini beraberinde getirmiştir. Bush yönetiminin 2002 yılında açıkladığı Middle East Partnership Initiative demokratikleşme için daha fazla fon ayrılmasını öngörürken, 2004 yılındaki G8 zirvesinde duyurulan Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ortaklık Girişimi (The Broader Middle East and North Africa Partnership Initiative) A.B.D ve müttefiklerinin bölgedeki demokratikleşme sürecine katkı yapmasını amaçlıyordu.¹ Bu diplomatik dokümanların yanı

1 Katerina Dalacoure, "US Foreign Policy and Democracy Promotion in the Middle East: Theoretical Perspectives and Policy Recommendations", *Ortadoğu Etütleri*, Cilt. 2, No.3, 2010, ss. 62-63.

sıra, 2003 yılında başlayan Irak işgali, 11 Eylül'ün yarattığı atmosferin A.B.D'nin Ortadoğu politikasını şekillendirmekte ne denli etkili olduğunu göstermiştir. Günün sonunda, 11 Eylül terör saldırıları, sonuçları Ortadoğu'ya uzanan bir sürecin miladı olarak görülmüştür.²

Bu çalışmanın amacı 11 Eylül sonrası Ortadoğu'da meydana gelen değişikliklerin kuramsal incelemesini yapmaktır. Ilan Pappé'nin³, kavramsallaştırma Batı için Ortadoğu'yu kurgulayacak kalıpların ortaya çıkmasının ön adımıdır argümanı çerçevesinde, ilk olarak 11 Eylül saldırılarının ana uluslararası ilişkiler disiplini tarafından nasıl değerlendirildiği ve bu değerlendirmelerin nasıl bir Ortadoğu kurgusu oluşturmayı amaçladığı tartışılacaktır. Ancak bu satırların yazarı 11 Eylül sonrası Ortadoğu'da umulan ile gerçekleşen arasında fark olduğunu da bilincindedir. Dolayısıyla, çalışmanın ikinci kısmı, 11 Eylül kavramsallaştırmalarından türetilen politikaların, Ortadoğu'yu şekillendirirken ürettiği sonuçlara odaklanacaktır.

Kuramsal Yaklaşımlar

11 Eylül günü, bir devlet dışı aktörün dünyadaki en büyük materyal güce sahip olan devletin sınırları içinde yaptığı terörist saldırılarla anılacaktır. New York'taki ikiz kulelere iki, Virginia'daki Pentagon kompleksine bir ve yolcular ve uçuş ekibinin müdahalesiyle Washington DC. yerine Pennsylvania'da kırsal bir araziye düşen bir uçak, El-Kaide militanları tarafından kaçırılmıştı. Geleneksel olarak uluslararası ilişkileri ve savaşı devletlerarası oynanan bir oyun olarak gören ve diğer aktörlerin etkilerini bir değişken olarak hesaba katmayı reddeden uluslararası ilişkiler kuramcıları için bu, beklenmedik bir olaydı. Birçok ülkeden topladığı üyeleriyle El-Kaide, hem ulus aşırı bir örgüttü hem de her hangi bir devletin denetimi ya da yetkisi altında çalışmıyordu. Bu olgu, devletlerin yerine yeni kurumların uluslararası ilişkileri etkileyip etkileyemeyeceği sorusunu da beraberinde getirmiştir.

Ne var ki, geleneksel kuramlar 11 Eylül ve benzeri terörist saldırıları açıklamaktan vazgeçmemişlerdir. Özellikle realist kuram, devlet dışı te-

2 Lorne Craner, "Will US Democratization Policy Work", *Middle East Quarterly*, Cilt. 13, No. 3, 2006, ss. 3-10.

3 Ilan Pappé, *Ortadoğu'yu Anlamak*, (İstanbul: NTV Yayınları, 2009), s. 4.

rörist aktörlerin sanıldığı kadar devlet dışı olmadıklarını iddia etmiştir. Bu bağlamda Lieber ve Alexander'ın öne sürdüğü asimetrik dengeleme argümanına göre güçsüz devletler hegemon güç olan A.B.D'nin egemenlik alanlarını ihlal etmesinden endişe duymaktadır. Bu sebeple terörist organizasyonlarla işbirliği yapmakta ve A.B.D'ye karşı yapılacak saldırıları desteklemektedir. Bu desteğin amacı ise demokratik bir devlet olan ve yönetimlerin halk tarafından belirlendiği A.B.D'nin kamuoyunu etkileyerek devletlerinin kendi sınırları dışında askeri güç kullanmasını engellemelerini sağlamaktır. Realist bakış açısına uygun olarak hegemonu dengeleme imkânı olmayan güçsüz devletler terörizm yöntemiyle A.B.D'yi caydırmayı amaçlamaktadır.⁴ Dolayısıyla, tehdit yine devletler tarafından üretilmekte ve devletlere karşı kullanılmaktadır. Sonuç olarak, sınırı aşan terörizm, devletlerin etkili olmadığı bir dünyayı önümüze getirmez. Tam aksine devletler geleneksel kaygılarıyla hareket etmekte ve terörizmi araç olarak kullanmaktadır.

Bu açıklama, A.B.D yönetiminin 11 Eylül sonrası devletler ile terörist gruplar arasında kurmaya çalıştığı bağlantıyı desteklemektedir. Zira, terörizm devlet dışı bir olgu değilse, devletler hala daha ayaktaysa ve güç dengesi, caydırma ve dengeleme gibi oyunlar halen daha geçerliliğini koruyorsa, A.B.D, kendi güvenliği için bu devletlerle mücadele etmek zorundadır. Daha önce de bahsedildiği gibi, 11 Eylül saldırılarından hemen sonra Bush yönetimi saldırılar ile şer eksenli ülkelerini ilişkilendirmiş ve bu ülkeleri terörizmin sponsoru olmakla eleştirmiştir. Ne var ki, asimetrik dengeleme teorisi çerçevesinde, güçsüz ve tehdit algılayan devletlerin umdukları caydırıcılık 11 Eylül sonrası geçerli olmamış ve terörizmi desteklediğine inanılan devletlerin egemenlik alanları A.B.D'nin tacizlerine (hatta Irak'ta bu tacizler işgale dönüşmüştür) maruz kalmıştır.

Geleneksel güvenlik çalışmalarının diğer önemli kolu olan liberal kuram ise devlet yönetme kapasitesi ile terörizm arasında bir bağ olduğunu öne sürmüştür. Bu bakış açısının önemli bir figürü olarak Fukuyama, zayıf devletlerin uluslararası düzene tehdit oluşturan birçok olgunun ortaya çıkışına zemin hazırladığını düşünmektedir. Dolayısıyla, güçsüz

4 Keir A. Lieber ve Gerard Alexander, "Waiting for Balancing", *International Security*, Cilt. 30, No. 1, 2005, ss. 109-139.

devletlerin siyasal ve ekonomik kalkınma sorunları sadece onların ege- menlik alanları ile sınırlı değildir; bu sorunlardan diğer devletler de et- kilenmektedir. Dolayısıyla, zayıf, sistemden düşmüş ve istikrarı tehdit eden unsurlar üreten devletlerin liberal ve demokratik reformlar saye- sinde rehabilite edilmesi gerekmektedir.⁵

Liberal bakış açısının terörizmin ortaya çıkışı ile rejim şekli arasında kur- dukların ilişki sürpriz olmayan bir şekilde Bush yönetiminin söylemleri- ne de yansımıştır. Zira, A.B.D'nin Irak işgali demokrasiyi sadece Irak'ta değil aynı zamanda bütün Ortadoğu'da inşa etme projesi olarak dile getirilmiştir.⁶ Bush, demokratik barış önermesine sığınarak, demokrasi- nin Ortadoğu'ya yayılmasının sadece siyasal istikrar değil aynı zamanda A.B.D ve diğer demokrasiler için güvenlik anlamına geldiğini de iddia etmiştir. Dönemin A.B.D yönetimi, Ortadoğu'daki tiranlıkların radikal yeraltı örgütlenmeleri yarattığını düşünüyordu ve demokrasilerin muha- lefet hareketlerini meşru bir zemine çekebileceğine inanıyordu.⁷

Özetle şu iddia edilebilir ki, 11 Eylül'e yönelik hem realist hem de liberal açıklamalar ve kavramsallaştırmalar, A.B.D yönetiminin Ortadoğu poli- tikasında ya da kurgusunda bir davranış modeli oluşturmasına yardım etmiştir. Her iki bakış açısı da 11 Eylül saldırılarını yapan devlet dışı terörist örgütlenmelerin ortaya çıkışından devletleri sorumlu tutmak- tadır. Ne var ki, realistler devletlerin bilinçli olarak terörist faaliyetleri desteklediklerini ve bu sayede A.B.D'yi caydırmayı amaçladığını iddia ederken, liberaller yönetme kapasitesi zayıf devletlerin ekonomik ve si- yasi kalkınma konularında başarısız olduğunu ve bu başarısızlığın da terörist örgütlenmelerin önünü açtığını iddia etmektedir. Fakat en ni- hayetinde, her iki açıklama da, A.B.D yönetimine 11 Eylül'ü yapanların birer hayalet olmadığını ve hesaplaşması gereken devletlerin varlığını göstermiştir.

5 Francis Fukuyama, *Neo-conların Sonu: Yol Ayrımındaki Amerika*, (İstanbul: Profil Yayınları, 2006), s. 22.

6 "Bush Vows Democracy for Iraq and the Middle East". 19 Kasım 2003. <http://www.iiss.org/recent-key-addresses/president-bush-delivers-iiss-address/press-coverage/bush-vows-democracy-for-iraq-and-middle-east/>. (Erişim Tarihi: 20 Mart 2011), s. 1.

7 F. Gregory Gause III, "Can Democracy Stop Terrorism", *Foreign Affairs*, Cilt. 84, No. 5, 2005, s. 64.

11 Eylül saldırıları sonrası, A.B.D'nin Irak'a yaptığı müdahaleyi sadece açıklamaya çalışmayan ama eleştiren bir yorum ise Wallerstein'den gelmiştir. Realist ve liberal açıklamalar gibi Wallerstein da devletleri dışlamamış ve bu müdahaleyi ahistorik bir olgu olarak ele almayı reddetmiştir. Wallerstein, 16. yüzyıl İspanyası'nın Latin Amerika'da yaptığı uygulamaları konu alan bir tartışmaya atıfta bulunarak, Avrupa'nın yüzyıllardır kendi değerlerini evrenselleştirmeye çalıştığını ve bu süreçte direnen ülkeleri işgal etmeyi meşru gördüğünü iddia etmiştir. Ne var ki, Avrupa'nın kendi değerlerini kategorik ve evrensel bir doğru olarak görmesi ve bunları işgal yolunu göze alarak yaymaya çalışması, tutkulu bir idealizmin ötesinde sömürgeleştirme sürecini meşrulaştırma gayretleridir.⁸ Dolayısıyla, A.B.D'nin 11 Eylül sonrası kullandığı demokrasi söylemleri ve demokrasiyi yaymak adına başlattığı işgal dalgası, bu tarihi olgunun bir devamıdır. Diğer bir ifadeyle, Wallerstein'a göre 16. yüzyıl Avrupa'sının Latin Amerika yerlilerini medenileştirmek için başlattığı işgal dalgası ile A.B.D'nin demokrasiyi yaymak amacıyla Irak hükümetini devirmesi arasında ahlaki olarak büyük bir farklılık yoktur.

Hangi açıklamanın izinden gidersek gidelim, A.B.D'nin, Ortadoğu'da fiili bir işgal yürütmüş olması ve terörizmle özdeşleştirdiği devletleri tehdit etmekten geri kalmaması bir gerçeklik olarak önümüzdedir. 11 Eylül, A.B.D'nin bölgeye odaklanmasını sağlamış ve bu odaklanma sonucunda Ortadoğu'da yeni güvenlik sorunları ortaya çıkmıştır. Ne var ki, A.B.D'nin, 11 Eylül'ün şekillendirdiği hırslı bir gündemle, Ortadoğu'da var olması, sadece işgale uğrayan Irak'ı ve tehdit edilen İran ve Suriye'yi etkilememiştir. A.B.D'nin stratejisi aynı zamanda, bölge devletlerinin yeni problemlerle tanıştıkları ve uzun zamandır hasıraltı etmeye çalıştıkları sorunları yeniden ele almak zorunda kaldıkları bir dönemin müjdecisi olmuştur.

11 Eylül Sonrası Ortadoğu

11 Eylül ve sonrasında Ortadoğu'da gerçekleşen değişimler sadece siyasetin konusu olmamalıdır. Irak'ta yaşanan kanlı iç savaş ve yarattığı kitlesel göç dalgalarından, yükselen petrol fiyatlarının etkilediği ekono-

8 Immanuel Wallerstein, *Avrupa Evrenselliği: İktidarın Retoriği*, (İstanbul: Aram Yayınları, 2007).

mik gelişmelere, televizyon izleme alışkanlıklarından milliyetçilik anlayışına kadar birçok konu daha kapsamlı bir şekilde incelenmeyi hak etmektedir. Ancak bütün bu konuların yanında, Ortadoğu, uluslararası ilişkiler disiplininin dikkatini çektiği birçok gelişmeye de sahne olmuştur. Hinnebusch'un deyimiyile Ortadoğu dış müdahaleler için istisnai bir miktattır.⁹ Bu süreç ise kimilerine göre 1774 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması, kimilerine göre ise 1798 yılında Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesiyle başlamıştır. Bu olaylar, Ortadoğu'nun bir "oyun sahnesi" olarak görülme sürecini başlatmıştı.¹⁰ Dolayısıyla, Ortadoğu siyasetini anlamak için bölgenin kendisinden kaynaklanan faktörlerden daha çok bölgeye yönelik politikalar geliştiren batılı devletlerin bakış açıları önem kazanmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı biterken bu oyun sahnesini yöneten rejisörler İngiltere ve Fransa'ydı. Ortadoğu'nun siyasal sınırlarını ve toplumsal hareketlerini şekillendiren bu reji deneyimleri 2. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş atmosferinin etkisiyle yeni bir şekil aldı. Artık Avrupa'nın dünya politikalarındaki gücü Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği'ne kaymıştı. Avrupa ikiye bölünmüş durumdaydı ve İngiltere ile Fransa'nın Ortadoğu bölgesinde eski politikalarını sürdürecektir heyecanı ve enerjisi azalmıştı.

Haass'a göre Soğuk Savaş döneminde de bölge edilgenlikten kurtulamamış ve A.B.D-Sovyetler Birliği rekabetinden etkilenmiştir. Ancak dönemin ve rekabetin atmosferi bölge devletlerine nispi olarak daha geniş bir manevra alanı sağlamıştır. Bölgeye hâkim olma olgusu üzerinden tanımlanan rekabet, bölge ülkelerine otonom politikalar üretme sahası yaratmıştır. Küresel güçlerin bölgeyi kontrol edemediği olaylara örnek olarak İran'da yaşanan 1979 devrimini gösterebiliriz. Bunun dışında yaşanan İran-İrak Savaşı ve İsrail'in 1982 yılındaki Lübnan işgali de bölgesel dinamiklerden kaynaklanan olaylardı. Yaşanan çatışmaların dışında, not edilmelidir ki, dünyadaki enerji ihtiyacı için bölge kaynaklarının arz ettiği hayati önem de bölge ülkelerinin otonomisini güçlendiren bir başka faktördür. Keza 1973 Petrol Krizi bunu ispatlar niteliktedir.¹¹

9 Raymond Hinnebusch, *The International Politics of the Middle East*, (Manchester: Manchester University Press, 2003), s.3.

10 Edward Said'in Şarkiyatçılık kitabını okuyanlar bu tabire aşinadılar.

11 Richard N. Haass, "The New Middle East", *Foreign Affairs*, Cilt. 85, No. 2, 2006, ss. 2-6.

Ne var ki, Soğuk Savaş'ın ve çift kutupluluğun bitmesi Ortadoğu'nun uluslararası sistem içerisindeki yerini yeniden değiştirmiştir. Ancak Altunışık'a göre Ortadoğu'daki devletlerin bu değişimi hemen kavrayabilmesi mümkün olmamıştır. Mesela Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesi Soğuk Savaş'ın yarattığı manevra alanının artık var olmadığı gerçekliğiyle yüzleşmesiyle son bulmuştur. Bu dönemde, Ortadoğu'da yeni sorunların ortaya çıktığını görüyoruz. Sistemin en güçlü aktörü olan A.B.D'nin ise bölgeye yönelik politikalarının yoğunlaştığını ve üç ayak üzerinde formüle edildiğini söylemek mümkündür. Bu ayaklardan ilki İsrail-Filistin sorununu çözmeyi, ikincisi Irak ve İran'ı ayrı ayrı çevrelemeyi ve son olarak da bölgeyi liberal değerlerle dönüştürmeyi amaçlıyordu.¹² Ne var ki, A.B.D, Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu'da çözmeyi planladığı problemleri çözememiş ve 11 Eylül terörist saldırılarından sonra kapsamlı bir politika değişikliğine gitmiştir.

Daha önce de değinildiği gibi Ortadoğu bölgesi 11 Eylül'den en çok etkilenen bölge olmuştur. 90'lı yıllardaki çevreleme politikası yerini önleyici savaş doktrinine bırakmış, özellikle George W. Bush'un "şer eksenli" olarak tanımladığı ülkeler ve rejimleri A.B.D'nin doğrudan tehdidiyle yüz yüze kalmışlardır. İran ve Suriye bu tehdidin tedirginliğiyle yaşarken, Irak'taki Saddam Hüseyin rejimi bu gerçekliği bizzat tecrübe etmiştir. Bu politika değişikliği, aynı zamanda, A.B.D'nin Ortadoğu politikasındaki amaçlarını de yeniden tanımladığını göstermektedir.

Temel olarak, yükselen radikal İslam olgusuna karşı A.B.D'nin kararlı bir karşı koyma tavrı içinde olduğu ve bunu yaparken Ortadoğu'da yeni bir rejim tasarımı sürecine girdiği iddia edilebilir. Önceki bölümde açıklandığı gibi bu girişim, terörist faaliyetler ile devletlerin niyetleri veya yönetim kapasiteleri arasında kurulan ilişkinin sonucunda uygulanmaya koyulmuştur. Ortadoğu politikasındaki bu değişim, George W. Bush'un 2002 yılında yaptığı ve A.B.D'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi'ni anlattığı konuşmada rahatlıkla görülebilir. Bush, West Point Askeri Akademisi'ndeki diploma töreninde, A.B.D'nin caydırıcılık ve çevreleme gibi Soğuk Savaş dönemine özgü savunmaya dayalı yöntemlerinin küresel terörizm gibi yeni tehditlere karşı mücadele etmede yeterli olmayaca-

12 Meliha Benli Altunışık, "The Middle East in the Aftermath of September 11 Attacks", *Foreign Policy*, Cilt. 35, 2009, ss. 452-454.

ğını ve A.B.D'nin güvenliğinin kitle imha silahlarına sahip diktatörlerin eline bırakmamak için önleyici stratejilere geçiş yapması gerektiğini söylüyordu.¹³

Hem Bush doktrini hem de bu doktrinin sonucu olarak gerçekleşen Afganistan ve Irak işgalleri ve haydut devletleri yöneten hükümetleri tehdit eden söylemlerin havada uçuşması, 11 Eylül sonrası Ortadoğu'da dramatik siyasi tepkimeler yaratmıştır. Bölgede ulus aşırı Kürt milliyetçiliğinin yükselişinin gözlemlenmesi, Şiiliğin yaşam alanının genişlemesi, İran rejiminin tehdit algısının hassaslaşması, Suriye'nin iç ve dış politikasında yaşadığı dalgalanmalar, Filistin sorununun geldiği karamsar nokta ve anti-Amerikancı radikalizmin zemin kazanması, bahsi geçen siyasi tepkimelerin somut sonuçları olarak öne çıkmaktadır. Bu sonuçların her biri ayrıca incelenmeyi hak etmektedir.

Kürt Ulusçuluğunun Yükselişi

Ortadoğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dış müdahalelerle kurulan devletlerden oluşması 11 Eylül saldırılarının etkisini arttıran önemli bir faktördür. Zira, devletlerin sınırları, bu sınırların içinde tutulan halkların tarihi, kültürel ve siyasi birlikteliklerinden ziyade bölgeyi tasarlayan bölge dışı güçlerin menfaatleri çerçevesinde şekillenmiştir. 11 Eylül saldırıları sonrası A.B.D işgaline sahne olan Irak da benzer bir mantıkla kurulmuş ve günümüz Irak'ında yaşayan Kürt gruplar, Şii Arapların ülkeyi domine etme riskine karşı Sünni Araplarla işbirliği yapacakları varsayılarak Irak içerisinde kalmaya zorlanmışlardır.¹⁴ Bu bağlamda, Irak'taki İngiliz kuvvetleri, 1918 ile 1924 yılları arasında, bağımsızlık mücadelesi veren Kürt gruplara karşı sert müdahalelerde bulunmaktan çekinmemiştir. Musul'un statüsü ile ilgili Türkiye ve İngiltere arasındaki müzakerelerin 1926 yılında bitmesi ile beraber Türkiye-Irak sınırı kesinleşmiştir. Böylece Kürtlerin ağırlıklı olarak yaşadıkları 4 ülke olan Türkiye, Irak, İran ve Suriye'nin sınırları belirlenmiş ve bu sınırlar günümüze kadar muhafaza edilmiştir. Ne var ki, farklı ülkelerde yaşa-

13 "Commencement Address at the United States Military Academy at West Point". 1 Haziran 2002, <http://www.presidentialrhetoric.com/speeches/06.01.02.html> (Erişim Tarihi: 20 Haziran 2011).

14 Peter Galbraith, *Irak'ın Sonu: Ulus Devletlerin Çöküşü mü?* (İstanbul: Doğan Kitap, 2007), s. 143.

malarına rağmen milliyetçi Kürt grupların birbirleri ile olan iletişimi ve faaliyetleri aradan geçen zaman zarfında bahsi geçen ülkeleri hep rahatsız etmiştir. Robins, 1937 yılında Türkiye, Irak, İran ve Afganistan tarafından kurulan Sadabad Paketi'nin Kürtlerin siyasal faaliyetlerini sınırlandırmayı amaçladığını söylemektedir.¹⁵ Bu devletlerin Kürt gruplarının sınırları aşan aktivitelerinden rahatsız olmaları anlaşılabilir bir durumdur. Zira İran Kürtlerinin kurduğu Kürdistan Demokratik Partisi'nin ideolojik olarak ilham verdiği grupların aynı isimle Irak, Suriye ve Türkiye'de parti kurmaları Kürt milliyetçiliğinin ulus aşırı karakterini göstermektedir. Bu konuya daha da netlik kazandırmak için, İran'da 1945 yılında kurulan Mahabad Devleti'nin Savunma Bakanının, Iraklı bir Kürt olan Molla Mustafa Barzani olduğunu hatırlatmak gerekir.¹⁶

Süreç içerisinde siyasal özerklik yolunda en büyük adımı Iraklı Kürt grupların attığını söylemek yanlış olmayacaktır. 1986 ve 1989 yılları arasında Saddam güçleri tarafından yürütülen Enfal harekâtı, bu harekât kapsamında yaşanan Halepçe katliamı gibi olaylar, 1991 yılında Saddam Hüseyin güçlerinin Kürt isyancılara ve sivil halka karşı kitlesel katliamı andıran orantısız bir askeri güçle karşılık vermesi uluslararası kamuoyunun tepkisine sebep olmuştur. 1991 yılının 5 Nisan günü Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı 688 No'lu karar bu tepkinin politik bir yansımasıdır ve Irak'ta 36. paralelin kuzeyini uçuşa yasak bölge ilan etmiştir. Bu karar sonrası, Kuzey Irak bölgesi Bağdat'ın kontrolünden çıkmış ve Kürt gruplar devlet inşası sürecine girmişlerdir. Ne var ki, bu süreç Mesud Barzani önderliğindeki Kürdistan Demokratik Partisi ile Celal Talabani liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) arasında çıkan çatışmayla beraber kesintiye uğramış ve bu guruplar arasında diyalog 2002 yılına kadar tam anlamıyla sağlanamamıştır.¹⁷

Ancak bu bölünmüş tablo A.B.D'nin Irak işgaliyle beraber değişmiştir. Türkiye Parlamentosu'nun 1 Mart 2003 tarihinde A.B.D liderliğindeki koalisyon güçlerine katılmayı ve bu güçlerin Türkiye topraklarını kullanmasını reddetmesi hem Türk Amerikan ilişkilerinde gerilimli bir

15 Philip Robins, "The Overlord State: Turkish Policy and Kurdish Issue", *International Affairs*, Cilt.69, No. 4, 1993, s. 671.

16 Altan Tan, *Kürt Sorunu*, (İstanbul: Timaş, 2010), s. 306.

17 Burak Bilgehan Özpek, "Çatışmadan İşbirliğine: Türkiye ve Iraklı Kürtler", (Ankara: Seta Yayınları, 2011), ss. 588-590

dönemin başlamasına sebep oldu hem de Iraklı Kürt grupları Kuzey Irak'ta A.B.D'nin müttefiki haline getirdi. Kürt grupların elde ettiği siyasi desteği, 2005 yılında kabul edilen Irak anayasasının federalizm ile ilgili maddeleriyle perçinlenmiş ve Kürdistan Bölgesel Yönetimi adeta *de facto* bir devlet gibi hareket etmeye başlamıştır. Iraklı Kürtlerin elde ettiği geniş otonomi ise bölgede Kürt nüfusu barındıran ülke yönetimlerinde tepkiyle karşılanmıştır. Bu dönemde Türkiye PKK'nın, İran ise PEJAK'ın artan faaliyetleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Öte yandan, 2004 yılında Suriye'nin Kamışlı şehrinde oynanan bir futbol maçı sırasında çıkan olaylar, Irak'ta kurulan Kürt otonomisinin bölgesel statükoyu ne denli tehdit ettiğini bir kere daha ortaya koymuştur. Maç esnasında Arap taraftarların Saddam lehine ve Kürtler aleyhine slogan atmaları sonucu, Kürt ve Arap taraftarlar arasında çıkan çatışmada 27 kişi hayatını kaybetmiş ve olaylar kısa zamanda ülke geneline yayılarak geniş bir Kürt protestosuna dönüşmüş ve güçlkle bastırılabilmiştir.¹⁸ Bu olay, Irak'taki Kürt grupların lehine olan federasyon, otonomi ve hatta *de facto* devlet gibi kazanımların bölge ülkelerini ne denli çabuk ve derinden etkileyebileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Irak'ın işgalinden sonra tetiklenen ulus aşırı Kürt milliyetçiliğinin Ortadoğu'yu iki şekilde etkilediği öne sürülebilir. Bunlardan birincisi, Irak'a komşu Kürt nüfusa sahip devletlerin bu olguya verdiği tepkidir. Türk sivil ve askeri elitinin artan PKK aktivitelerini Kuzey Irak'taki Kürt yönetimi ile ilişkilendirmeleri¹⁹⁻²⁰ ve 2007 Aralık ile 2008 Şubat aylarında Irak'a yapılan sınır ötesi operasyonlar bu tepkinin boyutlarını göstermektedir. Zaten bu operasyonlar sonrasında Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesut Barzani, operasyonların Irak'taki Kürt siyasi varlığına karşı bir tepki olduğunu ve Kürt otonomisini zayıflatmayı amaçladığını iddia etmişti.²¹ Aynı şekilde Bağdat'taki merkezi Irak hükümeti de, operasyonların derhal durmasını istediği uyarı notunu

18 "Suriye'de Arap-Kürt Çatışması", *Radikal*, 14 Mart 2003. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=109546> (Erişim Tarihi: 14 Haziran 2011).

19 "Büyükanıt: Kuzey Irak'a Operasyon Gerekli", *NTV*, 13 Nisan 2007, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/405375.asp> (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2011).

20 "Gül'den Kuzey Irak'a PKK Uyarısı", *NTV*, 2 Kasım 2005, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/347957.asp>, (Erişim Tarihi: 10 Eylül 2011).

21 "Barzani:A.B.D İzin Verdi, Bağdat Seyirci Kaldı", *Milliyet*, 25 Şubat 2008, <http://www.milliyet.com.tr/barzani--A.B.D-izin-verdi--bagdat-seyirci-kaldi/guncel/haberdetayarsiv/01.06.2010/253348/default.htm> (Erişim Tarihi : 19 Nisan 2011).

Ankara'ya gönderdi. Bu durum, ulus aşırı Kürt milliyetçiliğinin devletlerarası çatışma ihtimalini arttırdığını göstermektedir. İkinci etki ise Kürt milliyetçiliğinden ortak tehdit algılayan Türkiye, İran ve Suriye'nin başlattıkları işbirliği sürecidir. Irak'ın işgali sonrası ortaya çıkan tablo, bu ülkelerin güvenliklerini birbirlerine bağımlı hale getirmiş ve her bir aktörün güvenliği diğerleri için de önemli hale gelmiştir. Toprakları içinde Kürt nüfus barındıran bu ülkelerin, Irak'ta ortaya çıkan Kürt otonomisine karşı dayanışma içine girmeleri ve Irak'ın toprak bütünlüğüne vurgu yapmaları bölgede 11 Eylül'ün tetiklediği yeni işbirliği alanlarının ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir.²² Bu etkiler, Birinci Dünya savaşı sonrası bölge dışı güçler tarafından çizilen sınırların, yine bölge dışı güçlerin müdahaleleri sonucu değişme ihtimalini ve bölge devletlerinin gösterdikleri direnci anlatmaktadır.

İran'da Şahinlerin İktidarı ve Şii Jeopolitiği

Bush Doktrini, daha önce de tartışıldığı gibi, Soğuk Savaş dönemi ve sonrasındaki savunmacı ve çevreleyici anlayışı reddetmiş ve A.B.D'yi tehdit eden rejimlerin değiştirilmesini esas alan önleyici savaş stratejisini üretmiştir. Bu stratejinin meşruluk retoriği ise demokrasi olmuştur. Diğer bir ifadeyle, A.B.D'yi tehdit eden anti-demokratik rejimlerin dönüştürülmesi bir daha 11 Eylül benzeri bir olayın yaşanmaması için gereklidir. Saldırlardan sonra, üç Ortadoğu ülkesi, İran, Irak ve Suriye, önleyici savaşın hedefindeki ülkeler olarak öne çıkmıştır. Ne var ki, Afganistan ve Irak hükümetlerinin değiştirilmesi ve batılı ve demokratik normlara uygun olma iddiasındaki rejimlerin tesis edilmesi Ortadoğu'nun müdahaleye uğramamış diğer iki devletinde de rejim güvenliği endişesi yaratmıştır. Bu endişe her iki devletin birbirleriyle olan ilişkilerini geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda İran'ın daha agresif bir dış politika izlemesinin de yolunu açmıştır.

11 Eylül sonrası dönemin ürettiği retorik ve eylemler öncelikli olarak İran iç politikasını etkilemiştir. İran'da 1997 yılında başlayan yenilikçi Muhammet Hatemi dönemi her ne kadar rejimin radikal gündemini yumuşatacağının sinyallerini verse ve bu dönem Avrupa Birliği gibi ak-

22 Bülent Aras ve Rabia Karakaya Polat, "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey's Relations with Syria and Iran", *Security Dialogue*, Cilt 39, No. 5, 2008, s. 504.

törlerin İran ile olan ilişkilerini geliştirse de,²³ İran'ın ılımlı politikaları A.B.D ile olan ilişkilerini umduğu düzeye getirememiştir. Üstelik, 11 Eylül saldırılarından sonra İran, A.B.D işgali tehlikesiyle yüz yüze gelmiş, ılımlı politikalarının dış politikada meşruiyet üretmediği görülmüştür. Bu durum ise 2005 yılında Mahmut Ahmedinejad'ın temsil ettiği şahin ve radikal grubun işbaşına gelmesiyle sonuçlanmıştır.²⁴ Bu görev değişikliği İran'ın kendi güvenliği için yeni stratejiler izlemesini beraberinde getirmiştir. 2005 sonrası İran, A.B.D tehdidini bertaraf edebilmek için iki farklı politika geliştirmiş ve bu politikaların her biri Ortadoğu politikalarını derinden etkilemiştir.

Ahmedinejad ilk olarak İran'ın hali hazırda devam eden nükleer programını hızlandırarak daha iddialı bir hale getirmiş ve uranyum zenginleştirme faaliyetlerinde ülke olarak önemli aşama kaydettiklerini dünya kamuoyuyla paylaşmıştır. Bunu yaparken, amacının nükleer teknolojinin nimetlerinden faydalanmak olduğunu söylese de, uluslararası toplum nezdinde bu iddia kabul görmemiştir. A.B.D'ye göre, İran, İslami rejimini muhafaza etmek için nükleer silah elde etmek istemektedir ve nükleer faaliyetler masumane bir kalkınma amacı taşımamaktadır.²⁵ Bu görüş, 2010 yılının Haziran ayında yapılan BM Güvenlik Konseyi'nin de gündemine gelmiş ve İran'ın nükleer faaliyetlerini durdurması için yaptırım kararının alınmasıyla sonuçlanmıştır. Bu karara sadece Türkiye ve Brezilya "hayır" oyu vermiş, Lübnan ise çekimser kalmıştır. Dolayısıyla, uluslararası toplum da A.B.D'nin çekincelerini paylaşan bir görüntü çizmiştir. Ancak her şeye rağmen, Ahmedinejad ülkesinin uranyum zenginleştirme kararlılığının altını çizmektedir. İran'ın nükleer silaha sahip olması, dünyadaki nükleer statükoyu tehdit edecek, İran rejimine dokunulmazlık kazandıracak ve bölgede kaçınılmaz olarak yeni güvenlik ikilemleri yaratacaktır. Bu durum ise Ortadoğu bölgesinde, İran'dan tehdit algılayan bölge devletlerinin de nükleer silah edinme yoluna gidebileceğini göstermektedir.

23 Ziba Moshaver, "Revolution, Theocratic Leadership and Iran's Foreign Policy: Implications for Iran-EU Relations", *The Review of International Affairs*, Cilt 3, No.2, 2003, s. 298.

24 John Brennan, "The Conundrum of Iran: Strengthening Moderates without Acquiescing to Belligerence", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, Cilt 618, No.1, 2008, ss. 168-179.

25 Gawdat Bahgat, "Nuclear Proliferation: The Islamic Republic of Iran", *Iranian Studies*, Cilt 39, No.3, 2006, ss. 307-327.

İkinci olarak İran dış politikası, A.B.D'nin ve onun Ortadoğu'daki mütefiki İsrail'in dikkatinin İran üzerinde yoğunlaşmasını önlemek için sınırlarının ötesinde bazı hamlelerde de bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, Şii muhalifleri ve terörist grupları destekleyerek bahsi geçen devletlerin enerjisini tüketmektir. 2003 yılında başlayan ve kısa zamanda tamamlanan işgalin ardından Irak'ta beklenen istikrar sağlanamamış, özellikle 2006 yılının 22 Şubat günü Şiiler için kutsal kabul edilen Samarra şehrindeki Altın Camii'nin bombalanması sonucu Şii ve Sünni gruplar arasında kanlı bir iç savaş dönemi başlamıştır. Ortaya çıkan istikrarsız tablo, hem A.B.D işgalinin başarısını gölgelemiş hem de Amerikan askerlerini uzunca bir süre meşgul etmeyi başarmıştır.²⁶ İran'ın Şii'lik kartını kullanarak, Irak'taki ve Ortadoğu'daki siyasi atmosferi etkilemeye çalışması, A.B.D'nin bir sonraki hedefi olmaktan duyduğu rahatsızlık ve çekinceden kaynaklanmaktadır.²⁷ Zaten, yaşanan iç savaş ve istikrarsızlık, A.B.D'yi strateji değiştirmeye zorlamış, İran ve Suriye'ye saldırmak bir tarafa, Bush yönetimi Irak'ta istikrarı sağlayıp güçlerini ülkeden aşamalı olarak çekme planına yönelmişlerdir.

11 Eylül saldırılarının ardından, Irak'ı işgal ederek Saddam rejimine son veren Bush yönetimi, Ortadoğu iktidarlarının dışladıkları Şii toplulukları İran'ın etki sahasına sokmayı elbette ki amaçlamıyorlardı. Üstelik bunun olabileceğini ve nasıl sonuçlar üretebileceğini de anlaşılan hesaplamamışlardı. Ancak işgal sonrası Şii partilerin Irak'ta hükümeti kuracak noktaya gelmeleri, Ortadoğu'nun siyasi sistemden dışlanmış Şii grupları için umut ışığı oldu. Şii'ler Bahreyn'de nüfusun %75'ini, Katar'da %16'sını, -Kuveyt'te %30'unu Birleşik Arap Emirlikleri'nde %6'sını, Suudi Arabistan'da ise % 10'unu oluşturmasına rağmen Sünni idareciler tarafından yönetilmektedirler.²⁸ Dolayısıyla, Irak işgalinin şişeden çıkarttığı cin olan Şii özgürleşmesi, hem Şii dünyasının lideri konumundaki İran'ın etki sahasının genişlemesi hem de Sünni devletlerin kurduğu statükonun tehdit edilmesi anlamına gelmiştir.²⁹

26 Vali Nasr, "When the Shiites Rise", *Foreign Affairs*, Cilt 85, No. 4, 2006, ss. 58-74.

27 Daniel L. Byman, *The Changing Nature of State Sponsorship of Terrorism*, The Saban Center for Middle East Policy at the Brookings Institution Analysis Paper, 16, 2006, s. 12.

28 Vali Nasr, "When the Shiites Rise", ss. 58-74.

29 Kayhan Barzegar, "Iran, the Middle East and International Security", *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 1, No.1 2009, ss. 27-39.

Bu iddiayı desteklemek için 2004 yılında Yemen’de yaşanan iç savaşa bakmak yeterli olacaktır. Yemen hükümeti ile nüfusun %35’ini oluşturan Zeydi Şiiiler³⁰ arasındaki sorunlar iç çatışmaya dönüşmüş ve hemen ardından da bölgesel güç oyununun bir sahnesi haline gelmiştir. İran tarafından desteklenen Şiiilere karşılık vermek için Suudi Arabistan, Ürdün, Fas, Mısır ve A.B.D’nin Yemen hükümetine verdikleri askeri destek, İran’ın etkisini sınırları ötesine yayma girişimini engelleme çabasından başka bir şey değildir.³¹ Zira İran, benzer şekilde Lübnan’daki Şii grupları 1979 yılından itibaren desteklemiş ve askeri eğitim vermiştir. Bu geleneğin devamı olarak Ahmedinejad, iktidarı döneminde, Hizbullah ile ilişkilerini geliştirmiş ve bu yakın ilişkiler Hizbullah’ın 2006 yılında İsrail saldırısı karşısında gösterdiği başarılı direniş ile meyvesini vermişti.³²

İran dış politikasının 11 Eylül sonrası etki ve güç kazanması Bush doktrininin en çok eleştirilmesi gereken noktalarından birisidir. Zira, teröre karşı savaş İran’ın tehdit edilmesi olgusunu yaratmış ve İran’ın terörist gruplarla daha sıkı ve agresif bir ilişki modeli geliştirmesine yol açmıştır. Öte yandan Bush yönetiminin demokratikleşme gündemi, Sünni grupların hakimiyeti altında yaşayan Şiiilere daha geniş bir siyasal alan vaat etmiştir. Bu durum ise, İran’ın Şii gruplar vasıtasıyla Ortadoğu politikalarına müdahale etmesinin yolunu açmıştır. Bu tablo, İran’ın hem Arap komşuları ile hem de A.B.D ile olan ilişkilerinde yeni bir sayfa açmış ve Ortadoğu’da daha etkili ve mevcut statükoyu tehdit eden bir politika izlemesini beraberinde getirmiştir.³³

Ortadoğu’da Değişim ve Suriye

Şam Baharı tabiri 17 Haziran günü yemin eden ve başkanlık görevine başlayan Beşar Esad’ın reform vurgusu yaptığı konuşmasından sonra sıkça dile getirilen bir tabir olmuştur. İdari ve ekonomik reformlar sözü

30 “Yemen: A Shia Shadow”, *The Economist*, 19 Mayıs 2005. <http://www.economist.com/node/3992376> (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2011).

31 İbrahim Karagül, “Suudiler Bahreyn’de! Peki İran Ne Diycek?”, *Yeni Şafak*, 15 Şubat 2011.

32 Manochehr Dorraj, “Iran’s Regional Foreign Policy”, içinde Karl Yambert (der.) *The Contemporary Middle East*, (Boulder: Westview Press, 2010), s. 302.

33 Juan Cole, “A ‘Shiite Crescent’? The Regional Impact of the Iraqi War”, *Current History*, No.687, 2006, s. 20.

veren Esad'ın, ofisi devraldıktan sonra yaptığı ve önceki dönemin kapalı yapısını değiştirmeyi amaçlayan siyasi açılımları bu tabirin daha da popülerlik kazanmasını beraberinde getirmiştir. Özgürlüğün istikrarsızlık üreteceğini düşünen statükocu merkezlerin karşı adımları siyasi açılımları gölgelese de Esad rejiminin özgürlük çerçevesini genişlettiğini savunmak yanlış olmayacaktır. Ne var ki, Esad'ın iddialı gündemi uluslararası gündemden bağımsız bir gelişim göstermemiştir. 11 Eylül saldırıları sonrası A.B.D'nin teröre karşı başlattığı savaş ve Afganistan ve Irak'a yönelik operasyonları, Esad yönetiminin gündeminde dramatik değişiklikler yaratmıştır. Diğer bir ifadeyle, Bush yönetiminin yeni muhafazakâr doktrinlerin etkisi altında olması ve Ortadoğu'yu yeniden şekillendirmek gibi hırslı bir gündemle hareket etmesi Şam yönetimini korkutmuştur. Bu durum ise Suriye'nin de bir aktör olarak belirleyici olduğu bölge politikalarında önemli değişimleri beraberinde getirmiştir.³⁴

11 Eylül'ün ürettiği söylem ve eylemler, Suriye dış politikasının geleneksel bağlantılarının sorgulandığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. İlk olarak, Suriye'nin A.B.D ile ilişkileri değişmiştir. Hafız Esad döneminde rejimin iç ve dış politika karakteristiğini belirleyen olgu güçlü Arap milliyetçiliği ve Golan tepelerini geri alabilmek için izlenen politikalar. 11 Eylül saldırılarına kadar Suriye'nin bu değerler üzerinden tanımladığı dış politikası bölge ülkeleriyle çatışmalar üretse de, Suriye'nin egemenliği bölge dışından bir büyük gücün doğrudan tehdidine maruz kalmamış ve bölgesel denklemler ve imkânlar dâhilinde bir dış politika yürütmeye çalışmıştır. Ne var ki, 11 Eylül sonrası dönem Suriye dış politikası A.B.D yönetimi üzerinde etkili olan yeni muhafazakârların da etkisiyle egemenlik sahasını korumak gibi yeni bir gündemle tanışmıştır. Saldırılarından hemen sonra El Kaide'ye karşı bilgi paylaşımı yapmış olmasına rağmen, Suriye'nin Hamas ve Hizbullah gibi örgütlere sağladığı geleneksel destek Bush yönetimi tarafında terörizme sponsorluk yapmak olarak görülmüştür.³⁵ Daha sert eleştiriler, Irak işgali sonrası yapılmış ve Suriye, Iraklı işgalcilere yardım yapmak, kaçakları korumak ve Amerikan personelinin Irak'ta bulamadığı kitle imha silahlarını gizlemekle

34 David Lesch, "Syrian Arab Republic", içinde David E. Long, Bernard Reich ve Mark Gasriowski (der.) *The Government and Politics of the Middle East and North Africa*, (Boulder: Westview Press, 2011), ss. 290-292.

35 Raymond Hinnebusch, "Syrian Foreign Policy under Bashar El-Asad", *Ortadoğu Etüdüleri*, Cilt 1, No. 1, 2009, s. 17.

suçlanmıştır. Suriye, 11 Eylül sonrası verdiği destek ile Amerikalıların hayatını kurtaran bir rolden, Irak işgali sonrası Amerikalıların hayatlarına mal olan role geçiş yapmıştır. İlişkilerin kötüleşmesini ise 2003 yılının Ekim ve Kasım aylarında A.B.D Kongresi'nde kabul edilen ve 2004 yılının Mayıs ayında Başkan Bush tarafından uygulamaya konulan Suriye Sorumluluk Yasası (Syria Accountability Act) sembolize etmektedir. Buna göre iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin düşük seviyede seyretmesi esas alınmış ve başkana hava sahası kullanımını ve iş ilişkilerini kısıtlamak gibi bazı yaptırımları uygulaması konusunda yetki tanınmıştır.³⁶

Suriye'nin terör örgütleriyle ilişkisinin sorgulandığı bu dönemde, Şam yönetiminin merkezinde olduğu birçok ilişki modeli de değişime zorlanmıştır. Bunların en önemlisi Suriye'nin Lübnan politikası ve Lübnan'da faaliyet gösteren Hizbullah ile olan ilişkisidir. 1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgali ve İsrail yanlısı bir hükümet kurma girişimi Lübnan'daki en temel Şii grubu olan Emel'den ayrılan Hüseyin El-Musavi'nin aşırı Şii din adamlarıyla birleşip Hizbullah'ı kurmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Teokratik bir devlet haline gelen İran, Devrim muhafızları vasıtasıyla Hizbullah'ı eğitirken, Suriye ise bu örgütün kamplarına ev sahipliği yapmayı ve lojistik yardımda bulunmayı önermişti. Hizbullah'a verilen bu desteğin amacı ise Lübnan iç politikasında etkili olmak ve İsrail yanlısı bir siyasi yapı oluşmasını engellemektir.³⁷

Ne var ki Suriye'nin Hizbullah ile olan ilişkisi bu denli yalın ve basit değildir. İlk olarak Suriye Hizbullah'a şartsız bir destek sağlamamıştır. Tam aksine Suriye, verdiği destek karşılığında Hizbullah üzerinde sıkı bir denetim kurmayı şart koşmuştur. Zira Suriye'nin denetimi dışında yapılan eylemlerden ötürü Hizbullah ile Suriye zaman zaman karşı karşıya gelmişlerdir. Bu kontrolün amacı Suriye'nin İsrail ile bir askeri çatışmaya girmekten kaçınması ve Hizbullah'ı dış politikasının bir aracı olarak görme eğiliminden kaynaklanmaktadır.³⁸

1989 yılında Suudi Arabistan, Cezayir ve Suriye'nin arabuluculuğuyla Lübnanlı gruplar arasında imzalanan Taif Anlaşması, 15 yıl süren

36 David Lesch, "Syrian Arab Republic", ss. 290-292.

37 Robert G. Rabil, "Has Hezbollah's Rise Come at Syria's Expense", *Middle East Quarterly*, Cilt 14, No.4, 2007, ss. 43-51.

38 Ibid.

Lübnan İç Savaşı'nı bitirmiş ve Hizbullah'ın dönüşmek zorunda olduğu bir dönemin habercisi olmuştur. Anlaşma, Suriye ile Lübnan arasındaki özel ilişkiyi tanıtmış ve 1991 yılında iki ülke arasında savunma, güvenlik ve işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. Yeni dönem, Suriye'nin Lübnan politikalarındaki hâkimiyetini arttırmış, Lübnan'da Suriye karşıtı herhangi bir politik adımın atılmasını önlemiştir ve fiili olarak Suriye'yi Lübnan'ın egemenliği üzerinde söz sahibi yapmıştır. Öte yandan, Hizbullah, Lübnan'ı İslamileştirmek gibi hırslı bir gündemi değişen koşullarla uyumlu hale getirerek ertelemiş ve Lübnan'ın ana politik akımlarından biri olmayı hedeflemiştir. Taif sonrası dönemde de Suriye ile Hizbullah'ın ilişkisi devam etmiş ve Suriye hem İsrail'i Golan tepelerinden çekilmeye zorlamak hem de Lübnan üzerindeki konumunu korumak için Hizbullah'a olan desteğini sürdürmüştür.³⁹

2000'li yıllar hem Suriye hem de Hizbullah için yeni bir dönemin başlangıcına işaret eden gelişmeleri beraberinde getirmiştir. İsrail'in Güney Lübnan'dan tek taraflı olarak çekilmesi bir taraftan Suriye'nin bu ülkedeki varlığının meşruiyetinin sorgulanmasına yol açarken, bir yandan Hizbullah'ın güçlenmesinin önünü açmıştır. Dolayısıyla, Suriye'nin Hizbullah'a olan lojistik desteği bu dönemde devam etmiştir. Ancak 11 Eylül saldırılarıyla şekillenen ve Ortadoğu'yu da kaçınılmaz olarak etkileyen A.B.D'nin Ortadoğu politikası Suriye ile Hizbullah arasındaki ilişkileri ve Suriye'nin Lübnan politikasını süregelen rotasından saptırmıştır. Daha önce de değinildiği gibi, Bush yönetiminin İslami terörizm ile Ortadoğu'nun baskıcı rejimleri arasında kurduğu bağlantı ve 2003 yılında başlattığı Irak işgali, şer ekseni olarak tanımlanan İran ve Suriye gibi Irak'a komşu Ortadoğu ülkelerini ziyadesiyle tedirgin etmiştir. Suriyeli yetkililer Irak işgalinden duydukları memnuniyetsizliği ve A.B.D'nin başarısızlığından duyacakları memnuniyeti ifade etmekten çekinmemişlerdir. Bu açıklamaların yanı sıra Irak'taki isyancı ve terörist gruplar ile Suriye devleti arasındaki ilişkilerin samimiyeti Suriye ile A.B.D arasında ilişkilerin kötüleşmesi için yeterli olmuştur. 12 Aralık 2003 tarihinde Amerikan Kongresi'nden geçen Suriye Sorumluluk ve Lübnan Egemenlik Devri Yasası (*Syria Accountability and Lebanese Sovereignty Restoration Act*) Suriye'ye terörü desteklemeyi bırakması, Lübnan'daki işgalini sona erdirmesi ve kitle imha silahları geliştirmeyi

39 Ibid.

durdurması çağrısı yapmıştır.⁴⁰ Öte yandan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1559 No'lu kararında, Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesinin ve Hizbullah'ın silahsızlandırılmasının gerekliliğinin altını çizmiştir. Bu gelişmeler ise Lübnan'daki Suriye varlığını sorgulayan grupları cesaretlendirmiş ve Suriye karşıtı gösteriler hız kazanmıştır.⁴¹

14 Şubat 2005 günü Suriye karşıtı gösterilerin lideri konumunda olan eski başbakan Refik Hariri'nin bir suikast sonucu hayatını kaybetmesi Lübnan'da popüler bir hareketi tetiklemiştir. Sünni-Dürzi ve Maruni grupların oluşturduğu ve ismini 14 Mart günü Beyrut'ta düzenlenen geniş çaplı protesto gösterilerinden alan 14 Mart Grubu, sayısı 14.000 olarak tahmin edilen Suriye silahlı güçlerinin ve istihbarat elemanlarının Lübnan'ı terk etmelerini, Hariri suikastının uluslararası bir komisyon tarafından incelenmesini ve ülkeyi seçimlere hazırlayacak tarafsız bir hükümetin kurulmasını talep etmiştir. Buna karşılık Hizbullah'ın başını çektiği ve yine ismini bir protesto günü olan 8 Mart'tan alan koalisyon ise Hariri suikastından ötürü Suriye'yi suçlamanın acelecilik olduğunu ve Lübnan'daki bütün grupların Hizbullah'ın İsrail'e karşı mücadelesini sürdürmesi için Suriye-Lübnan ilişkilerinin destek olması gerektiğini dile getirmiştir.⁴² Lübnan içindeki grupların sergilediği karşıtlık ülkeyi politik bir belirsizliğe sürüklerken, uluslararası toplumun tavrı Suriye'nin ülkedeki varlığı konusunda belirleyici olmuştur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin üç üyesi A.B.D, İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra Suudi Arabistan, Mısır ve Ürdün de Suriye'nin Lübnan'ı terk etmesini ve Hariri suikastini inceleyen uluslararası komisyon ile eksiksiz bir işbirliği içinde olmasını istemişlerdir. Hem iç hem de dış baskılar sonucu 2005 yılının Nisan ayında Suriye güçlerinin Lübnan'dan çekilmiş ve Suriye karşıtı partiler Mayıs ve Haziran ayında yapılan parlamento seçimlerini kazanmıştır. Bu durum, Lübnan İç Savaşı sırasında, 1978 yılında, Arap Ligi kararlarıyla oluşturulan Arap Caydırma Gücü'nün meşruiyetini kullanarak Lübnan'a yerleşen ve ilerleyen yıllarda bu varlığını pekiştiren Suriye'nin olmadığı bir Lübnan anlamına gelmekteydi.⁴³

40 Raymond Hinnebusch, "Syrian Foreign Policy under Bashar Al-Asad", ss. 17-20.

41 William Harris, "Bashar Al-Asad's Lebanon Gamble", *Middle East Quarterly*, Cilt 12, No.3, 2005, ss. 33-44.

42 Karim Knio, "Is Political Stability Sustainable in Post-Cedar Revolution in Lebanon", *Mediterranean Politics*, 13(3) 2008, ss. 446-447.

43 Ersun N. Kurtuluş, "The Cedar Revolution: Lebanese Independence and the Question of Collective Self Determination", *British Journal of Middle Eastern Studies*, 36(2) 2009, ss. 198-199.

Ne var ki, 11 Eylül sonrası dönem Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesini beraberinde getirmişse de bu durum Lübnan'a ve bölgeye istikrar getirmemiştir. Daha önce tartışılan, Suriye-Hizbullah ilişkilerinin kopması zannedildiği kadar kolay olmamıştır. Zira Suriye karşıtı koalisyon aldığı iç ve dış destek sayesinde Hizbullah'ın yaşam alanını daraltmaya çalışmış ancak bu girişim Hizbullah'ın radikal ajandasına geri dönmesine yol açmıştır. 2006 yılının yaz aylarında Hizbullah'ın İsrail'in elindeki tutuklu Lübnanlıların serbest bırakılması için iki İsrail askerini kaçırmayla tetiklenen İsrail-Hizbullah savaşı da bu radikal ajandanın sonucu olarak kabul edilebilir ve Hizbullah'ın silahlı mücadelesinin meşruiyetini besleyen bir faktör olarak görülebilir. Diğer bir ifadeyle, Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesiyle beraber silahlı bir örgüt olarak varlığı sorgulanan Hizbullah, bu savaş sayesinde, İsrail'e karşı kendisini savunmak için silahlara ihtiyacı olduğunu göstermiştir. Bunun da ötesinde, Hizbullah, savaş dönemi Beyrut hükümetinin tavrını eleştirmiş ve siyasi arenada daha fazla rol talep etmiştir.⁴⁴ Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesinden sonra sorulan soru Suriye denetimi altında kontrollü bir eylem perspektifi olan bir Hizbullah'ın mı yoksa kendi sınırlarını kendisi belirleyen bir Hizbullah'ın mı bölge barışı ve istikrarı için daha çok katkı sağlayacağıdır. Ancak günün sonunda cevabını bulmuş en önemli soru 11 Eylül saldırılarının Ortadoğu'da yarattığı değişim dalgasından Suriye'nin payına düşenin ne olduğudur. Suriye'nin Lübnan'daki varlığı sona ermiştir. Bu değişim ise Suriye'nin Lübnan iç siyasetini kullanarak İsrail üzerine baskı yaratma ve Golan Tepelerini geri alma stratejisinin artık işlemeyeceğini göstermiştir. Bu durum 2008 yılında Suriye ve İsrail'in dolaylı görüşmeler yoluyla barış müzakerelerine başlaması üzerinde etkili olmuştur. Her ne kadar bu süreç işlerliğini yitirse de, tarafların Lübnan topraklarından ve iç siyasetinden çekilmeleri sorunlarını üçüncü bir ülkeden bağımsız çözmelerinin zaruretine işaret etmiştir.

Radikalizmin Başarısı

Soğuk Savaş'ın bitimiyle beraber, dünyada tek süper güç olarak kalan A.B.D'nin Ortadoğu ajandasında yükselen İslami radikalizm önemli bir yer tutuyordu. Giderek etkilerini arttıran radikal İslami grupların var-

44 Emile El-Hokayem, " Hizballah and Syria: Outgrowing the Proxy Relationship", *Washington Quarterly*, Cilt 20, No. 2, 2007, s. 46.

lıklarını meşrulaştıran üç sebepten bahsedilebilir.⁴⁵ Bunlardan birincisi 1948 yılında Filistin toprakları üzerinde kurulan İsrail devletinin ürettiği ve günümüze kadar süre gelen problemlerdir. 1948 yılından bu yana yaşanan Arap-İsrail savaşları, Filistinli mültecilerin yaşadığı insanlık dramları, intifadalar ve İsrail devletinin sınırlarının dışına çıkan ve diğer Arap devletlerinin egemenliklerini ihlal eden müdahaleleri, radikal İslami hareketleri güçlendirmiştir. İkinci olarak, Birinci Körfez Savaşı sonrası Suudi Arabistan'da konuşlanan A.B.D güçleri içinde Usame bin Ladin'in de bulunduğu radikal İslami grupların eleştirilerine hedef olmuştur.⁴⁶ Bu eleştiriler Müslümanların kutsal şehirlerinin bulunduğu Suudi Arabistan'daki Amerikan varlığını tarihi bir ihanet olarak görmekte ve bu durumun A.B.D'nin Suudi Arabistan üzerindeki egemen durumu sembolize ettiğini göstermektedir.⁴⁷ Son olarak, Birinci Körfez Savaşı sonrası Saddam Hüseyin rejimini zayıflatmak için uygulanan Birleşmiş Milletler ambargosu batı karşıtı radikalizmin beslediği unsurlar arasındadır.⁴⁸ Zira, 687 sayılı ambargo kararı Irak elitinden ziyade sıradan halk kitlelerini etkilemiş, genel sağlık durumu kötüleşmiş, ekonomi çökme noktasına gelmiş ve ölüm oranı dramatik rakamlara ulaşmıştır. Yaşanan olumsuzlukların faturası ise yaptırımları destekleyen A.B.D'ye kesilmiştir.⁴⁹

Ortadoğu'da radikalizmi besleyen bu unsurların yanına 11 Eylül saldırılarıyla beraber A.B.D'nin Irak işgali de eklenmiştir. Bu durum Ortadoğu'daki radikalizmin güçlenmesine üç farklı şekilde sebep olmuştur. İlk olarak, Hıristiyan batı dünyasının Müslümanların yaşadığı ve yönettiği toprakları işgal etmesi, radikal grupların dinler arası karşıtlık üzerine kurdukları argümanlarına yeni söylemler kazandırmıştır. Bu söylemler, A.B.D işgalinin karşı konulması gereken bir haçlı seferinden farklı olmadığının altını çizmektedir.⁵⁰ İkinci olarak, Saddam Hüseyin rejiminin

45 Meliha Benli Altunışık, "The Middle East in the Aftermath of September 11 Attacks", s. 454.

46 William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s. 542.

47 "US Pulls Out of Saudi Arabia", 29 Nisan 2003, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2984547.stm (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2011)

48 Amin Saikal, "Islam and the West: Challenges and Opportunities", içinde Virginia Hooker ve Amin Saikal, (der.) *Islamic Perspectives on the New Millenium*, (Singapore: ISEAS Publications, 2004), s. 25.

49 Fareed Zakaria, "The Politics of Rage: Why Do They Hate Us?", *Newsweek*, October, 2001, ss. 22-40.

50 Thomas Hegghammer, "Global Jihadism after Iraq War", *Middle East Journal*, Cilt 60, No.1, 2006, s. 15

yıkılmasıyla kurulan Irak hükümeti, Sünni Arap nüfusun uzun yıllardır sahip oldukları iktidarlarına ve ayrıcalıklarına son vermiştir.⁵¹ Üstelik Sünni Arapların siyasi süreçleri 2008 yılına kadar boykot etmeleri ve Şii-Sünni iç savaşı, radikal İslami gruplar için Irak'ı güvenli bir liman haline getirmiştir. Bu dönemde El Kaide militanları Sünni Arapların yanında saf tutarken, İran'la yakın ilişkileri olan Sadr Grubu'nun desteklediği Mehdi Ordusu da Iraklı Şiiilerin koruyuculuğunu üstlenmiştir.⁵² Üçüncü olarak da, A.B.D'nin saldırgan tavrından tehdit algılayan Suriye ve İran gibi devletler Irak'ın içindeki radikal grupları destekledikleri gibi, Lübnan'da Hizbullah, Gazze'de ise Hamas ile güçlü ilişkiler kurmuş, bu gruplara hem maddi destek vermiş hem de bu grupların siyasi etkinliklerini arttırmasına yardımcı olmuşlardır.⁵³ Özetle, 11 Eylül saldırıları sadece belirli bir toprak parçasını yöneten hükümetleri değiştirmemiş aynı zamanda bölge devletlerinin ve topluluklarının siyasi pozisyonlarını da etkilemiştir.

Bununla beraber radikal akımların güçlenmesine sebep olan kronik sorunlar daha da çözümsüz bir döneme girmiştir. Bu çözümsüzlüğün en önemli noktası tartışma götürmez bir şekilde Arap-İsrail çatışmasıdır. Ne var ki, bu sorun, 11 Eylül ile beraber ortaya çıkmamış ancak 11 Eylül sonrası gelişen siyasi atmosferin etkisinden kurtulamamıştır. 1948 yılında kurulan İsrail devleti sadece Filistin halkı ile değil aynı zamanda Arap dünyası ile de sorunlu bir ilişkiye sahip olmuştur. Geride kalan dönemde İsrail, Arap devletleriyle ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), Hizbullah ve Hamas gibi devlet dışı aktörlerle savaşmış, intifada olarak adlandırılan halk ayaklanmalarıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Ancak bu çatışmalarla dolu tarih içerisinde, İsrail devletinin Arap komşuları ve Filistinlilerle iyi ilişkiler geliştirmeyi dış politikasının temel taşı yaptığını ve bunun varlığının ve gelişiminin uzun süreli teminatı olarak gördüğü iddia edilebilir. Zira, çatışmaların sebebi Arap devletlerinin İsrail devletinin varlığını kabul etmemeleridir. 1967 Savaşında Arap devletlerinin ağır yenilgisinden sonra Sudan'da toplanan Arap Birliği'nin "3 Hayır" kararı (İsrail'le barışa hayır; İsrail'i tanımaya hayır; İsrail'le müzakerelere

51 Ahmed S. Hashim, *Insurgency and Counter Insurgency in Iraq*, (New York: Cornell University Press, 2006), s. 18-19.

52 Vali Nasr, "When the Shiites Rise".

53 Anthony H Cordesman, *Iran's Support of the Hezbollah in Lebanon*, (Washington: Center for Strategic and International Studies, 2006).

hayır) bile İsrail'i kabul etme ve onunla barış içinde yaşama umudunun ne denli zayıf olduğunu göstermektedir.⁵⁴

Ne var ki, Arap-İsrail çatışmaları İsrail'in bölgedeki varlığını sağlamlaştırmaktan başka bir olgu üretmemiştir ve bu durum, İsrail ile Arap komşuları ve FKÖ arasında müzakerelerin başlamasını beraberinde getirmiştir. Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın 1977 yılında İsrail'e gitmesi ve doğrudan ikili görüşmelere başlama kararının alınması, Arap Birliği'nin taviz vermez İsrail karşıtlığının on sene içerisinde ne denli aşındığını da göstermiştir. Zira taraflar 1978 Camp David zirvesinde müzakerelerin devam etmesi için anlaşmış ve bir yıl sonra karşılıklı barış anlaşması imzalanmış, böylece İsrail tanınma ve işbirliği amacına ulaşırken, Mısır ise 1967 savaşında kaybettiği Sina yarımadasını geri almayı başarmış ve Fouad Ajami'nin deyimiyle, bu anlaşma Pan-Arabizm'in sonu getirmiştir.⁵⁵ Soğuk Savaş'ın bitişi, Irak'ın sınırlandırılması ve savaş sonrası İran'ın yaşadığı güçsüz dönem, 1990'lı yıllara gelindiğinde İsrail'in izole edilmişliğini azaltacak yeni fırsatlar sunmuştur. Bu dönem ilk meyvesini 1994 yılında İsrail ile Ürdün arasındaki ilişkilerde vermiş ve taraflar savaş durumuna son verip ilişkilerini normalleştirme kararı almıştır.⁵⁶ Yine 1993 yılında başlayan Oslo süreci, İsrail ve FKÖ arasında barış için başlatılan diplomatik bir süreç olmuş ve ana anlaşmazlık konularının zaman içerisinde çözülmesini öngörmüştür. Ne var ki, İsrail ile Filistin arasındaki Oslo Süreci 2000 yılında tarafların nihai bir anlaşmaya varamamalarından ötürü sona ermiştir. İsrail tarafı, Arafat'ın cömert bir teklifi elinin tersiyle ittiğini ve yeni bir mücadele dalgasını tercih ettiğini iddia ederken, Filistin tarafı İsrail'in adil bir toprak anlaşması yapmaya ve göçmen Filistinlilerin durumunu göz önünde bulundurmaya yanaşmadığını savunmuşlardır.⁵⁷

2000 yılında başlayan ikinci intifadanın ilkinde nazaran daha az şiddet karşıtı olması ve 2001 yılında Ariel Sharon'un iktidara gelmesi Oslo süreci-

54 David H. Goldberg ve Bernard Reich, "State of Israel", içinde David E. Long, Bernard Reich ve Mark Gasirowski (der.) *The Government and Politics of the Middle East and North Africa*, (Boulder: Westview Press, 2011), ss. 347-350.

55 Fouad Ajami, "The End of Pan-Arabism", *Foreign Affairs*, Cilt 57, No.2, 1978, ss. 355-373

56 Barbara Slavin, "Should Israel Become a 'Normal' Nation", *Washington Quarterly*, Cilt 33, No.4, 2010, p. 26.

57 Glenn E. Robinson, "The Palestinians", içinde Karl Yambert (der.) *The Contemporary Middle East*, (Boulder: Westview Press, 2010), s. 63-64.

nin bitişi anlamına gelmiştir ve bu döneme tesadüf eden 11 Eylül saldırıları İsrail ile Filistin arasındaki sorunların daha da karmaşıklaşacağı bir dönemin habercisi olmuştur. İsrail savunma kuvvetleri operasyonlarının şiddetini arttırmış ve daha önce Filistin otoritesine devredilen Gazze ve Batı Şeria'yı tekrar işgal etmiştir. Bu durum aynı zamanda Filistinli yerleşimcilerin dış dünyayla bağlantısını kesmiş ve ekonomik durumun bu bölgelerde kötüleşmesine sebep olmuştur. Ne var ki, İsrail ordusunun uyguladığı şiddet yine şiddeti doğurmuş ve Filistinli grupların intihar saldırıları aratarak devam etmiştir.⁵⁸ 11 Eylül sonrası geliştirilen Bush doktrini ve terörizme karşı savaş söyleminin ise İsrail-Filistin sorununa iki farklı etkisi olmuştur. İlk olarak, Ariel Sharon yönetimi, A.B.D'nin teröre karşı yürüttüğü savaşı ve bu savaş etrafında gelişen söylemleri, Filistin sorunuyla ilişkilendirmeyi başarmıştır. Daha net bir ifadeyle Sharon, Bush yönetiminin, A.B.D'nin Afganistan'da yaptığı mücadele ile İsrail'in Filistinlilerle yaşadığı çatışma arasında bir fark olmadığına inanmasını sağlamıştır. Bu inanç ise Yasser Arafat ile FKÖ'yü Usame bin Ladin ve El Kaide'nin bir versiyonu olarak görme eğilimini kaçınılmaz olarak beraberinde getirmiştir.⁵⁹ Bu durum ise A.B.D'nin İsrail politikasını etkilemiş, özellikle Arap kamuoyunun gözünde İsrail'in giriştiği eylemlerden A.B.D de sorumlu tutulmuştur. Özellikle 11 Eylül'den sonra yaşanan, İsrail-Hamas gerginliği, Gazze operasyonları ve ablukası ve 2006 yılında yaşanan Hizbullah-İsrail Savaşı, İsrail karşıtlığı kadar Amerikan karşıtlığını da beslemiştir. İkinci etki ise demokratikleşme söyleminin yarattığı düş kırıklığı ve radikal grupların bu söylemden sağladığı kazanç ve iktidardır. Daha önce de tartışıldığı gibi, 11 Eylül, Bush yönetiminin Ortadoğu'nun demokratikleşmesinin Amerikan ulusal güvenliği için gerekli gördüğü bir dönemi başlatmıştır. Ortadoğu'nun dönüşümü için ise George W. Bush, Irak ve Filistin'de reformun ve demokratik yollarla seçilmiş yeni liderlerin bölgeye ilham verebileceğini iddia etmiştir.⁶⁰ Ne var ki, A.B.D'nin desteklediği demokratikleşme süreci umulan sonuçları doğurmamıştır. 2006 yılında Gazze'de yapılan seçimlerde A.B.D ve İsrail tarafından bir terör örgütü olarak kabul edilen Hamas galip gelmiş

58 William L. Cleveland ve Martin Bunton, "Israeli-Palestinian Relations After the Oslo Accords", içinde Karl Yambert (der.) *The Contemporary Middle East*, (Boulder: Westview Press, 2010), s. 100.

59 David W. Lesch, "Israel, the Palestinians, Hamas and Hizbollah", içinde Karl Yambert (der.) *The Contemporary Middle East*, (Boulder: Westview Press, 2010), s.125.

60 Amy Hawthorne, "Can the United States Promote Democracy in the Middle East", *Current History*, No.660, 2003, 24.

ve demokrasinin istikrar ve reform üreteceği beklentisi büyük bir yara almıştır.⁶¹ Bu durum ise Mansfield ve Snyder'ın pekişmiş demokrasiler ile demokratikleşen toplumlar arasında yaptıkları ayrıma dikkat çekmiştir. Bu argümana göre, demokratikleşme sürecini tamamlamış olan ülkelerin aksine demokratikleşen ülkelerin çatışma üretme ihtimali daha yüksektir. Zira demokratikleşme bu tip ülkelerin iç kompozisyonunda değişiklikler medyana getirdiği için çatışan elitler popüler bir destek sağlama adına iç ve dış aktörlere karşı ötekileştirici ve marjinalize edici söylemlerde bulunabilirler.⁶² 2006 yılında yapılan seçimlerden önce her ne kadar Sharon yönetimi Hamas'ın olası zaferinden tedirginliğini dile getirirse de Washington yönetimi seçimleri engellememesi için İsrail'i uyarmıştır. Ne var ki, Filistin'de yapılan demokratik seçimler Hamas'ın iktidarını getirmiş ve iki demokrasi arasında çatışma yaşanmayacağını öngören demokratik barış önermesi Mansfield ve Snyder'in yaptığı gibi daha kapsamlı bir izaha ihtiyaç duymuştur. İsrail'in radikal ve terörist bir İslami örgüt olarak gördüğü Hamas'ı muhatap olarak kabul etmemesi, Hamas'a yönelik halk desteğinin azalması için diplomatik ve ekonomik izolasyon politikaları uygulaması ve 2008 yılında Hamas'ın ateşkese son verdiğini açıklaması üzerine Gazze'ye yönelik operasyonları Filistin için demokratikleşme fikrinin bölge için umut edilen istikrarı sağlamaktan çok uzak olduğunu göstermiştir. Üstelik Abbas yönetimi ile Hamas arasındaki kanlı iktidar mücadelesi ve İsrail'in Gazze'ye karşı benimseydiği yıldırma politikasına karşı Batı Şeria'daki Abbas yönetimiyle olan ilişkilerini normalleştirilmesi Filistinliler üzerinde de bir iç çatışma döneminin başlamasına sebep olmuştur.⁶³

Özetle, A.B.D karşıtı radikalizmin sebepleri 11 Eylül sonrası dönemde güçlenerek devam etmiştir. Bu radikalizmi destekleyen unsurlardan birisi olan İsrail-Filistin sorunu Hamas gibi bir aktörün iktidara gelmesiyle beraber çözümsüzlüğe sürüklenirken, Ortadoğu'daki Amerikan askeri varlığı Irak işgali sayesinde artmıştır. Bush yönetiminin teröre karşı savaşı İsrail'in eylemlerinin sorumluluğunu da A.B.D'ye yüklemiş, de-

61 Evan Braden Montgomery ve Stacie L. Pettyjohn, " Democratization, Instability, and War: Israel's 2006 Conflicts with Hamas and Hezbollah", *Security Studies*, Cilt 19, No.3, 2010, s. 528.

62 Edward D. Mansfield ve Jack Snyder, " Democratization and War", *Foreign Affairs*, Cilt 74, No.3, 1995, ss. 79-97.

63 Evan Braden Montgomery ve Stacie L. Pettyjohn, " Democratization, Instability, and War: Israel's 2006 Conflicts with Hamas and Hezbollah", ss. 540-542.

mokratikleşme stratejisi umulmadık bir şekilde radikal grupları siyasal sistemler içerisinde aktif bir noktaya getirmiştir. 11 Eylül'ün ardından Washington tarafından benimsenen Ortadoğu politikası, radikalizmin yükselişini önleyememiş hatta radikalizmi besleyen yeni denklemler üretmiştir.

Nasıl Bir Gelecek?

Üniversitelerin uluslararası ilişkiler bölümünde ders veren her hangi bir öğretim elemanı için Ortadoğu bölgesi kavram ve kuramları somutlaştırmak için istisnai örnekler sunabilir. Bahsi geçen öğretim elemanı, devletlerarası rekabetten, sistemik faktörlerin dış politika üzerindeki etkisine, rejim şekli çatışma ilişkisinden, uluslararası örgütlerin rolüne, terörist organizasyonlardan, *de facto* devletlere ve devlet dışı aktörlerden kimliklerin belirleyici gücüne kadar birçok konuyu Ortadoğu bölgesinde yaşananları açıklamak için inceleyebilir. Ne var ki, bu durumdan daha ilginç olanı, bütün Ortadoğu tarihi bir yana, 2001 yılında meydana gelen 11 Eylül saldırılarının üzerinden henüz 10 sene geçmiş olmasına rağmen yukarıda sözünü ettiğimiz konuların hepsinin Ortadoğu'da hayata geçmiş olmasıdır. İran ve Suriye'nin kendilerini güvenli kılma çabaları, büyük güçlerin bölgeyi yeniden şekillendirmeyi amaçlayan politikaları, Ortadoğu'daki demokrasi sorununun bölgeyi dış güçlerin müdahalesine açık hale getirmesi, Birleşmiş Milletler kararlarının yarattığı problemler, El-Kaide, PKK, Hizbullah ve Hamas gibi terörist grupların bölgedeki ikili ilişkilerin bir aracı olması, suni çizilen sınırları kabul etmeyen ve bağımsız bir devlet gibi davranan Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi gibi fiili devletler, radikalizmi besleyen unsurların güçlenerek devam etmesi ve etnisite-din-mezhep gibi kimliklerin yarattığı ulus aşırı etki 2001 sonrası dönemin gerçeklikleri olarak karşımızda durmaktadır. Üstelik bölge 2010 yılının son günlerinden itibaren "Arap Baharı" ismi verilen halk isyanlarıyla tanışmış, ardı ardına Tunus, Mısır ve Libya'nın otoriter yönetimleri devrilmiştir. 11 Eylül sonrası dönem, demokratikleşme konusunda, bölgenin kendi dinamiklerinin dış müdahale ve telkinlerden daha etkili olduğunu göstermiştir. Bu durum ise, özellikle A.B.D'ye "ne yapmaması" gerektiğini vaaz eden derslerle doludur. İsyanlar sırasında Obama yönetiminin ölçülü ve tek taraflı hareket etmekten kaçınan tavrı bu derslerin ne denli önemli olduğunu göstermiştir. Ancak, Arap Baharı sonrası yeni siyasal gündemlerle ortaya çıkacak devletlerin hem kendi

ülkelerinde hem de bölgelerinde istikrarlı yapılar kurup kuramayacakları ve bölge dışındaki güçlerin bu mesafeli duruşlarını muhafaza edip edemeyecekleri önemli bir soru işareti olarak zihinlerde durmaktadır.

Elbette ki bu sorunlar, 11 Eylül saldırılarından sonra ortaya çıkmamışlardır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurgulanan ve zaman içerisinde iç ve dış dinamiklerle kendine has bir yapıya kavuşan Ortadoğu'nun kadim ve sarıh meseleleridir. Ancak 11 Eylül saldırıları, A.B.D'nin çevreleyici politikasını terk etmesine ve önleyici savaş doktrinini benimsemesine sebep olmuş, böylece Ortadoğu, dış güçlerin bölge devletlerinin egemenliklerine sadece müdahale etmedikleri aynı zamanda ihlal etmeyi amaçladıkları bir döneme girmiştir. Batı dünyasınca çok iyi bilinen ve klasik Ortadoğu edebiyatının en önemli eserlerinden birisi olan Binbir Gece Masalları, Alaaddin isimli iyi yürekli bir gencin elde ovulunca içinden cin çıkan lambasından bahsetmektedir. Alaaddin, lambadan çıkartıp özgürleştirdiği cinin yardımıyla birçok macerayı atlatır, zengin olur ve Sultan'ın kızıyla evlenir. 11 Eylül sonrasında meydana gelen Ortadoğu'daki gelişmeleri lambadan çıkan cine benzeten bu satırların yazarı, Binbir Gece Masalları'nın iyimserliğine sahip olmayı çok istemiştir. Ancak Ortadoğu konusunda ne Alaaddin'in ne de lambadan çıkan cinin ontolojik bir iyi kalplilikle hareket edeceğine dair şüpheleri vardır.

Kaynakça

Ajami, Fouad, “ The End of Pan-Arabism”, *Foreign Affairs*, Cilt 57, No.2, 1978.

Altunışık, Meliha Benli, “The Middle East in the Aftermath of September 11 Attacks”, *Foreign Policy*, Cilt 35, 2009.

Aras, Bülent ve Rabia Karakaya Polat, ”From Conşict to Cooperation: Desecuritization of Turkey’s Relations with Syria and Iran”, *Security Dialogue*, Cilt 39, No.5, 2008.

Bahgat, Gawdat, “ Nuclear Proliferation: The Islamic Republic of Iran”, *Iranian Studies*, Cilt 39, No.3, 2006.

“Barzani: A.B.D İzin Verdi, Bağdat Seyirci Kaldı”. 25 Şubat 2008, <http://www.milliyet.com.tr/barzani--A.B.D-izin-verdi--bagdat-seyirci-kaldi/guncel/haberdetayarsiv/01.06.2010/253348/default.htm>.

Barzegar, Kayhan, “ Iran, the Middle East and International Security”, *Ortadoğu Etüdlere*, Cilt 1, No.1, 2009.

Brennan, John, “The Conundrum of Iran: Strengthening Moderates without Acquiescing to Belligerence”, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, Cilt 618, No.1, 2008.

“Bush Vows Democracy for Iraq and the Middle East”. 19 Kasım 2003. <http://www.iiss.org/recent-key-addresses/president-bush-delivers-iiss-address/press-coverage/bush-vows-democracy-for-iraq-and-middle-east/>.

“Büyükanıt: Kuzey Irak’a Operasyon Gerekli”. 13 Nisan 2007, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/405375.asp>.

Byman, Daniel L., *The Changing Nature of State Sponsorship of Terrorism*, The Saban Center for Middle East Policy at the Brooking Institution Analysis Paper, 2006.

Cleveland, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008).

Cleveland, William L.ve Martin Bunton, “Israeli-Palestinian Relations After the Oslo Accords”, içinde Karl Yambert (der.) *The Contemporary Middle East*, (Boulder: Westview Press, 2010).

Cole, Juan, “A ‘Shiite Crescent’? The Regional Impact of the Iraqi War”, *Current History*, No. 687, 2006.

“Commencement Address at the United States Military Academy at West Point”. 1 Haziran 2002, <http://www.presidentialrhetoric.com/speeches/06.01.02.html>.

Cordesman, Anthony H., *Iran’s Support of the Hezbollah in Lebanon*, (Washington: Center for Strategic and International Studies, 2006).

Craner, Lorne, “Will US Democratization Policy Work”, *Middle East Quarterly*, Cilt 13, No.3, 2006.

Dalacoure, Katerina, “US Foreign Policy and Democracy Promotion in the Middle East: Theoretical Perspectives and Policy Recommendations”, *Ortadoğu Etüdüleri*, Cilt 1, No. 3. 2010.

Dorraj, Manochehr, “Iran’s Regional Policy”, Yambert, Karl (der.) *The Contemporary Middle East*, (Philadelphia: Westview Press, 2010).

El-Hokayem, Emile, “Hizballah and Syria: Outgrowing the Proxy Relationship”, *Washington Quarterly*, Cilt 20, No.2, 2007.

Fukuyama, Francis, *Neo-Conların Sonu: Yol Ayrımındaki Amerika*, (İstanbul: ProŞl Yayınları, 2006).

Galbraith, Peter, *Irak’ın Sonu: Ulus Devletlerin Çöküşü mü?*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2007).

Gause III, F. Gregory, “Can Democracy Stop Terrorism”. *Foreign Affairs*. Cilt 84, No.5, 2005.

Goldberg, David H. ve Bernard Reich, “ State of Israel”, içinde David E. Long, Bernard Reich ve Mark Gasirowski (der.) *The Government and Politics of the Middle East and North Africa*, (Boulder: Westview Press, 2011).

“Gül’den Kuzey Irak’a PKK Uyarısı,” 2 Kasım 2005, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/347957.asp>.

Haass, Richard N., “The New Middle East”, *Foreign Affairs*. Cilt 85, No.2, 2006.

Harris, William, “ Bashar Al-Asad’s Lebanon Gamble”, *Middle East Quarterly*, Cilt 12, No.3, 2005.

Hashim, Ahmed S., *Insurgency and Counter Insurgency in Iraq*, (New York: Cornell University Press, 2006).

Hawthorne, Amy, “ Can the United States Promote Democracy in the Middle East?”, *Current History*, 660, 2003.

Hegghammer, Thomas, “Global Jihadism after Iraq War”, *Middle East Journal*, Cilt 60, No.1, 2006.

Hinnebusch, Raymond, *The International Politics of the Middle East*, (Manchester: Manchester University Press, 2003).

_____, “ Syrian Foreign Policy under Bashar El-Asad”, *Ortadoğu Etüdüleri*, Cilt 1, No.1, 2009.

Karagül, İbrahim, “Suudiler Bahreyn’de! Peki İran Ne Diyecek?”, *Yeni Şafak*, 15 Şubat 2011.

Knio, Karim, “ Is Political Stability Sustainable in Post-Cedar Revolution in Lebanon”, *Mediterranean Politics*, Cilt 13, No.3, 2008.

Kurtuluş, Ersun N., “ The Cedar Revolution: Lebanese Independence and the Question of Collective Self Determination”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, Cilt 36, No.2, 2009.

Lesch, David W., “ Israel, the Palestinians, Hamas and Hizbollah”, Karl Yambert (der.) *The Contemporary Middle East*, (Boulder: Westview Press, 2010).

Lesch, David W., “ Syrian Arab Republic”, içinde David E. Long, Bernard Reich ve Mark Gasirowski (der.) *The Government and Politics of the Middle East and North Africa*, (Boulder: Westview Press, 2011).

Lieber, Keir A. ve Alexander, Gerard, “Waiting for Balancing”, *International Security*, Cilt 30, No. 1, 2005.

Mansşeld, Edward D. ve Jack Snyder, “ Democratization and War”, *Foreign Affairs*, Cilt 74, No. 3, 1995.

Montgomery, Evan Braden ve Stacie L. Pettyjohn, “ Democratization, Instability, and War: Israel’s 2006 Conçicts with Hamas and Hezbollah”, *Security Studies*, Cilt 19, No. 3, 2010.

Moshaver, Ziba, “ Revolution, Theocratic Leadership and Iran’s Foreign Policy. Implications for Iran-EU Relations”, *The Revies of International Affairs*, Cilt 3, No.2, 2003.

Nasr, Vali, “When the Shiites Rise”, *Foreign Affairs*, Cilt 85, No.4, 2006.

Özpek, Burak Bilgehan, “Çatışmadan İşbirliğine: Türkiye ve Iraklı Kürtler”, (Ankara: Seta Yayınları, 2011).

Pappe, Ilan, *Ortadoğu’yu Anlamak*, (İstanbul: NTV Yayınları, 2009).

Rabil, Robert G., “ Has Hezbollah’s Rise Come at Syria’s Expense”, *Middle East Quarterly*, Cilt 14, No.4, 2007.

Robins, Philip, “The Overlord State: Turkish Policy and Kurdish Issue”, *International Affairs*, Cilt 69, No. 4, 1993.

Robinson, Glenn E., “ The Palestinians”, Karl Yambert (der.) *The Contemporary Middle East*, (Boulder: Westview Press, 2010).

Saikal, Amin, “Islam and the West: Challenges and Opportunities”, içinde Virginia Hooker, ve Amin Saikal, (der.), *Islamic Perspectives on the New Millenium*, (Singapore: ISEAS Publications, 2004).

Slavin, Barbara, “Should Israel Become a ‘Normal’ Nation”, *Washington Quarterly*, Cilt 33, No.4, 2010.

Tan, Altan, *Kürt Sorunu*, (İstanbul: Timaş, 2010).

“US Pulls Out of Saudi Arabia”. 29 Nisan 2003, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2984547.stm.

Wallerstein, Immanuel, *Avrupa Evrenselciliği: İktidarın Retoriği*, (İstanbul: Aram Yayınları, 2007).

“Yemen: A Shia Shadow”. 19 Mayıs 2005. <http://www.economist.com/node/3992376>.

Zakaria, Fareed, “ The Politics of Rage: Why Do They Hate Us?”, *News-week*, October, 2001.

.

